

21. AVR (1944) *Ne budemo vmyraty za Hitlera i Stalina! — We will not die for Hitler and Stalin*. P.2. 1944. Available from: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/2538/>. [Accessed: 10 December 2013]. (in Ukrainian).
22. AVR (1944) *Ukrainskomu hromadyanstvu do vidoma — For Ukrainians to know*. 1 p. 26 June 1944. Available from: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/5827/>. [Accessed: 10 December 2013]. (in Ukrainian).
23. P., P. (2010) *Interview with Petro P. on 16 December 2010*. Canada. (in Ukrainian).
24. *Arkhiv upravlinnja SBU u Lvivskij obl. — Archive of the Security Service of Ukraine in Lviv region*. A.k.s. P-27796. Vol. 2. Sheet 547. (in Ukrainian).
25. MAMCHUR, I. (2009) *Nas dolya svitamy vodyla — We were driven in the worlds by destiny*. Lviv: Afisha. pp. 49–51. (in Ukrainian).
26. Ch., V. (2010) *Interview with Vasyl Ch. on 25 November 2010*. Canada (in Ukrainian).
27. KUSCHELEP, V. (1982) Spohad pro dyviziyu — Recollection about the Division. *Visti kombatanta*. 3. p. 63. (in Ukrainian).
28. HALAJBIDA, A. (1989) Spohady stanychnoho sela Siltce Bozhkyivske — Memories of stanychnyj of Siltce Bozhkyivske village. In: *Litopys UPA*. Vol. 12. p. 247. (in Ukrainian).
29. SCH., P. (2011). *Questionnaire of Petro Sch., Great Britain. Unpublished* [In possession of author]. (in Ukrainian).
30. HUNCHAK, T. (1992) *U mundyrah voroha — In uniform of the enemy*. Kyiv: Chas Ukrainy. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 16 січня 2015 р.

УДК 35.075.31:94(477)

О. В. Чернишевич

**ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ
ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01601, Україна

Чернишевич Олена Володимирівна, к. і. н., асистент кафедри новітньої історії України, e-mail: chernyshevych@inbox.ru

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена розгляду причин утворення в політичній системі СРСР та УРСР нового політичного інституту — інституту президентства. Зроблено спробу дослідити, що саме спонукало по-

літичну еліту погодитися на впровадження цієї нової гілки влади, яка досі не мала місця в досвіді радянського державотворення, та внесення відповідних змін до конституції країни. Автором коротко проаналізовано історіографічну ситуацію з дослідження становлення інституту президентства. Дано власне визначення поняття «інститут президентства». Стаття охоплює погляди різних груп громадськості з приводу доцільності введення посади Президента. Окрема частина статті присвячена запровадженню посади віце-президента. В кінці дослідження автор доходить висновку, що суспільно-політичні зміни в державі наприкінці 1980-х рр. уможливили утвердження інституту президентства. Це був механізм, який повністю відповідав реаліям часу та міг сприяти врегулюванню політичних, соціальних та економічних конфліктів, які постали перед молодого державою після проголошення незалежності 24 серпня 1991 р.

Ключові слова: Президент; Конституція; влада; Україна; вибори; парламент; політична партія; незалежність; політична система.

Е. В. Чернышевич

ПРЕДПОСЫЛКИ СТАНОВЛЕНИЯ ИНСТИТУТА ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАИНЕ: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01601, Украина

Чернышевич Елена Владимировна, к. и. н., ассистент кафедры новейшей истории Украины, e-mail: chernyshevych@inbox.ru

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена рассмотрению причин возникновения в политической системе СССР и УССР нового политического института — института президентства. Сделана попытка исследовать, что именно побудило политическую элиту согласиться на внедрение этой новой ветви власти, которая до сих пор не имела места в опыте советского государства, и внесение соответствующих изменений в конституцию страны. Автором коротко проанализирована историографическая ситуация по исследованию становления института президентства. Дано собственное определение понятия «институт президентства». Статья охватывает взгляды различных групп общественности по поводу целесообразности введения должности Президента. Отдельная часть статьи посвящена введению должности вице-президента. В конце исследования автор приходит к выводам, что общественно-политические изменения в государстве

в конце 1980-х гг. сделали возможным утверждение института президентства. Это был механизм, который полностью отвечал реалиям времени и мог способствовать урегулированию политических, социальных и экономических конфликтов, которые возникли перед молодым государством после провозглашения независимости 24 августа 1991 г.

Ключевые слова: *Президент; Конституция; власть; Украина; выборы; парламент; политическая партия; независимость; политическая система.*

O. V. Chernyshevych

**PRECONDITIONS FOR ESTABLISHMENT
OF THE PRESIDENCY INSTITUTE IN UKRAINE:
THE HISTORICAL ASPECT**

Taras Shevchenko National University of Kyiv
60 Volodymurska St., Kiev, 01601, Ukraine

Chernyshevych Olena Volodymyrivna, PhD, Assistant of the Department of modern history of Ukraine, Faculty of History, e-mail: chernyshevych@inbox.ru

ABSTRACT

The article deals with the factors that caused the emergence in the political system of the Soviet Union and the Ukrainian SSR of a new political institution — the presidency. An attempt is made to investigate what led the political elite to agree to amend the constitution and to introduce this new branch, which up to then had no place in the Soviet system. The author briefly analyzes the situation in historiographical research of the institute of presidency and gives her own definition of the term. The article covers the views of different public groups regarding whether it is advisable or not to introduce the presidential post. A separate part of the article is devoted to the introduction of the post of vice-president. At the end of the study, the author finds that the social and political changes in the country in the late 1980s made possible the approval of the institute of the presidency. It was a mechanism that was fully consistent with the realities of the time and could contribute to the settlement of political, social and economic conflicts facing the young state after the declaration of independence on August 24, 1991.

Key words: *President; Constitution; power; Ukraine; elections; Parliament; political party; independence; political system.*

Після проголошення Україною 24 серпня 1991 р. незалежності одразу постало питання про створення ефективної системи державного управління, адже саме демократичні та правові стандарти стали умовою для здійснення ряду економічних та соціальних перетворень. І, власне, саме інститут президентства мав стати тим основним стрижнем в процесі змін.

Необхідно зазначити, що питанням дослідження інститутів державної влади, в тому числі і інституту президентства, займається багато науковців, однак, переважно, це політологи, економісти, правознавці, а тому в їхніх дослідженнях відчуються відповідні акценти, зумовлені специфічними науковими методами. І характерною особливістю історичних праць, присвячених еволюції інституту президентства, є спорідненість з цими науками. Із новітніх ґрунтовних досліджень проблематики, що нас цікавить, варто зазначити роботи М. Михальченка, В. Андрущенка [1], М. Кармазіної [2]. Також на увагу заслуговують роботи В. Литвина [3; 4], А. Горлова [5], Н. Плахотнюк [6] та інших.

Інститут президентства — це державна організація установ та індивідів, що володіють певними засобами, ресурсами, виконують конкретні правові, соціальні та політичні функції. В Україні даний інститут включає в себе Президента України, Адміністрацію Президента, Представників Президента України, Раду національної безпеки та оборони України, Національну академію державного управління при Президенті України та ін.

Вперше питання про утвердження поста президента в СРСР виникло ще під час розробки проекту Конституції СРСР 1936 р., однак Й. Сталін виступив проти, заявивши, що в Основному Законі держави не може бути даного поста, який зможе протиставити за повноваженнями себе Верховній Раді ССРСР [7, с. 3]. Питання про Президента піднімалося і в ході роботи створеної в 1962 р. Комісії для підготовки нової Конституції, але так і не були практично завершені. Перші реальні кроки в цьому напрямку були здійснені вже після приходу до влади М. Горбачова.

Запровадження посади Президента СРСР відбулося 15 березня 1990 р. на Позачерговому третьому з'їзді народних депутатів СРСР. Ще 12 лютого 1990 р. на засіданні Президії

Верховної Ради СРСР йшлося про необхідність та доцільність введення поста президента СРСР [8, с. 7]. Перш за все, Парламент та Уряд не завжди були спроможні приймати швидкі рішення та реалізовувати їх, тому потрібен був один керівник держави, який би і відповідав за поточні події. По-друге, Рада народних депутатів СРСР брала на себе велику кількість справ і вирішувала всі питання. По-третє, при відсутності парламентської більшості однієї партії або альянсу декількох партій в парламенті Президент об'єктивно змушений був би брати на себе функцію формування уряду і керівництво його роботою, оскільки конфлікти між партіями могли б паралізувати функціонування вищого органу виконавчої влади. По-четверте, М. Горбачов прагнув звільнитися від опіки «рідної партії», адже досі кожен крок необхідно було узгоджувати з ЦК КПРС і при цьому мати вірогідність того, що його може бути зміщено з посади Голови Верховної Ради СРСР. А президентство являло можливість колишнім партійним лідерам на рівні Союзу та союзних республік не лише зберегти себе при владі, але й бути противагою комуністичній партії. Однак ці умови стали зрозумілими лише зараз, а в 1990 р., при затвердженні посади Президента СРСР наголошувалося на тому, що вона сприятиме впорядкуванню справ в державі, що влада Президента не буде авторитарна і про зменшення ролі Верховної Ради не йдеться, а навпаки, вона буде контролювати діяльність Президента, зможе відмінити укази останнього і достроково звільнити його з посади у випадку порушення ним Конституції і законів СРСР [9, с. 6–11].

В результаті була прийнята постанова «Про склад комісії для підготовки пропозицій, пов'язаних із запровадженням поста Президента СРСР» [10, с. 94]. І вже 27 лютого 1990 р. Верховна Рада СРСР прийняла постанову «Про заснування поста Президента СРСР і внесення відповідних змін та доповнень до Конституції (Основного закону) СРСР» [11, с. 115]. Остаточне рішення з цього питання мав прийняти Позачерговий третій З'їзд народних депутатів СРСР. А оскільки до його початку більшість депутатів вже була ознайомлена з ідеєю президентства в СРСР, то підготовлений законопроект «Про заснування поста Президента СРСР і внесення відповідних змін та доповнень до Конституції (Основного закону) СРСР» був прийня-

тий більшістю голосів. І хоч вибори першого Президента СРСР М. Горбачова відбулися таємним голосуванням безпосередньо на з'їзді, однак в прийнятому народними депутатами від 14 березня 1990 р. Законі «Про заснування поста Президента СРСР і внесення відповідних змін та доповнень до Конституції (Основного закону) СРСР» [12, с. 189] на майбутнє були передбачені вибори Президента на основі загального, прямого виборчого права при таємному голосуванні громадянами СРСР, які прагнули активно впливати на формування органів влади і цими законодавчими змінами їм було надано це право.

Обґрунтовуючи необхідність запровадження посади президента, А. Лук'янов, Голова Верховної Ради СРСР, прагматично та відверто відзначав: «...запровадження інституту президента є органічною частиною удосконалення радянської державності у період, коли перебудова увійшла у свою найбільш гостру фазу, повинно слугувати засобом рішучого підвищення ефективності усього механізму влади, стабільності, законності і правопорядку у країні. Саме Президент буде, очевидно, виступати головним ініціатором оновлення Союзного договору і гарантом його дотримання. Він стає арбітром у міжнаціональних спорах, буде сприяти оперативному вирішенню конфліктів і суперечок, причому і політичними, і правовими методами» [13, с. 12–19].

Висловлювання одного з найближчих на той час соратників М. Горбачова певною мірою відображає ідеї тодішнього політичного керівництва СРСР на використання одноосібної влади глави держави для протидії втручання демократично обраних представницьких органів у функціонування системи державного управління. В умовах відмови від конституційно-правового закріплення керівної і спрямовуючої ролі КПРС в радянському суспільстві ця партія потребувала інших важелів для впливу на органи державної влади. При цьому відмова від всенародного обрання Президента СРСР відображала не стільки прагнення партійного керівництва зберегти контроль над М. Горбачовим, скільки небажання дати опозиції чергову можливість посилити свій вплив.

Після того, як М. Горбачова було обрано Президентом, теоретичні концепції даного інституту почали реалізовуватися в союзних республіках, а компартійна еліта виступила за створення сильної президентської влади [14, с. 69]. Кількісну по-

яву інституту деякі автори пояснюють політичною слабкістю тодішнього Генерального Секретаря ЦК КПРС М. Горбачова, який не настояв на закріпленні положення, щоб Президент у Союзі був лише один [15, с. 43].

Отже, ідея впровадження інституту президентства в СРСР отримала практичне його втілення і дала поштовх для становлення даного інституту в Україні, де на кінець 80-х — на початок 90-х рр. ХХ ст. ці думки почала користуватися все більшою популярністю, хоча проблема потреби прийняття самого інституту ще не визріла. А вже через декілька років — в 1991 р., ідея інституту президентства почала широко обговорюватися не лише в наукових, але й у політичних колах.

Актуальною була проблема інституту президентства в програмах різних політичних партій. Так, у програмі Української селянської демократичної партії передбачалося набуття державного та політичного суверенітету України та введення в Україні інституту президентства [16, с. 98], а згідно з програмою Української народно-демократичної партії Україна мала бути побудована як парламентарна республіка, яку очолює Президент України, обраний шляхом загальних, рівних, прямих виборів таємним голосуванням [16, с. 136]. Аналогічним шляхом йшла і Народна партія України, у декларації якої записано, що метою партії є «побудова мирним шляхом самостійної парламентської республіки» і вона виступає за «прямі вибори президента республіки» [16, с. 137]. У позиціях цих політичних сил певною мірою відображалися неспроможності здобуття достатньо помітного впливу у парламенті і розрахунок на можливий тиск на конкретну особу — президента.

Питання інституту президентства обговорювалося і у колах наукової інтелігенції. Так, завідувач кафедри адміністративного та державного права Львівського державного університету В. Кампо у статті газети «Голос України» поставив запитання: «Яка форма правління має утвердитися в Україні: президентська чи парламентська?» І сам дав на нього відповідь: «На мою думку, Україні найбільш підійшла б змішана форма правління: напівпрезидентська республіка, в якій було б втілено елементи обох названих форм правління» [17, с. 3].

Таким чином, хоча й з'явилися пропозиції запровадити посаду Президента, однак були побоювання, що це може призвести

до концентрації влади в одних руках. І тому 7 травня 1991 р. в газеті «Голос України» головний науковий консультант групи наукових консультантів при секретаріаті Верховної Ради УРСР М. Козюбра застерігав: «вирішальне значення для запобігання узурпації влади в одних руках має встановлення чітких механізмів, які регулюють відносини Президента із законодавчою владою. Не можна не визнати, що в президентській республіці, порівняно з парламентською, механізм «стримувань і противаг» між законодавчою і виконавчою владами, які перешкоджають монополізації однієї з влад, досить розвинутий. Так, президент у президентській республіці такого права (розпускати парламент і призначати дострокові вибори) не має; забороняється парламенту делегувати свої повноваження президентові; парламентові надається право вето на укази президента; президент відповідальний перед Верховною Радою в порядку так званого імпичменту тощо. У руках Верховної Ради залишається, крім того, один з найголовніших і найефективніших засобів контролю за діяльністю президента — вирішення питань бюджету республіки та інших фінансових витрат» [5, с. 17–18]. Окрім того, на початок 1991 р. питання необхідності інституту президентства в Україні стояло поряд з питанням: а яким чином перейти до президентської республіки і як провести вибори Президента — через вибори в парламенті чи на всенародному голосуванні?

Оскільки становлення інституту президентства співпало по часу з проголошенням незалежності України, то перший Президент неминуче перетворювався на лідера процесу становлення незалежної держави [18, с. 66].

19 травня 1991 р. Верховною Радою УРСР було ухвалено Концепцію нової Конституції України, яка в переліку основних положень передбачала державну модель управління у формі президентської республіки. Також пропонувалося запровадити посади президента і віце-президента країни.

21 червня 1991 р. Верховна Рада прийняла постанову про доцільність впровадження поста Президента Української РСР до прийняття нової Конституції Української РСР та про доцільність проведення виборів Президента у 1991 р. Цією ж постановою було дано доручення комісіям Верховної Ради Української РСР підготувати проекти відповідних законів, з тим, щоб прийняти їх ще на третій сесії Верховної Ради. Крім того,

посаду президента вже було введено в РРФСР законами «Про Президента РРФСР», «Про вибори Президента РРФСР» від 24 квітня 1991 р. і «Про вступ на посаду Президента РРФСР» від 27 червня 1991 р., і це не могло не вплинути на українське законодавство. І вже 5 липня 1991 р. були прийняті Закон України «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР» [19, с. 445], Закон України «Про вибори Президента Української РСР» [20, с. 449] та Закон України «Про Президента Української РСР» [21, с. 446]. Також в діючу Конституцію 1978 р. було внесено статтю 114–1: «Президент України є главою держави і главою виконавчої влади України» [22, с. 20]. Але як саме Президент держави мав виконувати обов'язки, залишалось невизначеним.

Це було своєрідним наслідком законодавства СРСР, яке характеризувало президентів як найвищих посадових осіб республік. Але Президент Української РСР не міг бути визначений главою республіки у складі держави СРСР, оскільки такий статус не міг бути законодавчо підтвердженим, і посаду глави держави обіймав Президент СРСР.

Того ж дня, коли Верховна Рада приймала Закон «Про Президента Української РСР», народні обранці чомусь змінили свою думку і всупереч концепції Конституції від 19 травня 1991 р. не запровадили посаду віце-президента. Ідеї впровадження цієї посади народилися, як приклад наявності такої посади у РРФСР. Однак ціла група народних обранців була проти такого нововведення. Л. Кравчук, відкриваючи засідання того дня, сказав, що за «нашою концепцією чітко сказано, що Президент — є найвищою посадовою особою держави і главою влади, за що ми вже проголосували. Повноваження його побудовані саме на цьому принципі — введенні президентської влади, президентського правління. І така концепція, такий підхід, така архітектура обов'язково передбачають віце-президента. Можна без віце-президента, але це вже інша структура державного правління. В ній Президент існує в основному для виконання різного роду репрезентативних доручень або функцій (зустрічі, поїздки, прийоми). При такому варіанті потрібно розглянути всю нашу концепцію президентської влади, а разом з нею — повноваження Кабінету Міністрів» [23, с. 3].

Народний депутат І. Заєць при обговоренні цього питання позитивно поставився до такого нововведення і сказав наступне: «Віце-президент завжди йде в парі з Президентом. В них спільні погляди. Коли один захворів, його замінив другий. Ми нині в дуже нестабільному суспільстві, тому друга людина, яка сповідує ідеї Президента, яка стоїть на тих самих позиціях, яка обрана, продовжує справу Президента. Коли ж ми віддаємо це кермо, наприклад, Прем'єр-міністру або Голові Верховної Ради, державний корабель може повернутися на 90 або 190 градусів. Такого жодне суспільство собі дозволити не може». Натомість проти введення посади віце-президента виступив інший народний депутат В. Измалков із Запоріжжя: «В нашій республіці не тільки немає необхідності вводити таку посаду, але й запровадження її приховує немало негативних наслідків. Перше: функції Президента чітко визначає Конституція, і вони не можуть бути передані віце-президенту. Друге: в світі такі посади передбачені в тих країнах, де немає Прем'єр-міністра» [23, с. 3]. Врешті-решт за результатами голосування в Верховній Раді посада віце-президента не була прийнята.

Згодом, вже в травні 1993 р., коли загострилися економічна, соціальна і політичні ситуації в Україні і закінчився період надзвичайних повноважень уряду Прем'єр-міністра Л. Кучми, який запропонував продовжити їх ще на рік, Л. Кравчук у відповідь, розуміючи, що це обмежить владу Президента України, висунув ідею підпорядкувати уряд главі держави і запровадити посаду віце-президента, який би і керував Кабінетом Міністрів. І одразу ця посада була запропонована Голові Верховної Ради України І. Плющу, який, щоправда, відмовився від такої пропозиції [5, с. 31].

19–24 серпня 1991 р. відбувся так званий «серпневий путч» і, як наслідок, Україна проголосила свою незалежність. 1 грудня 1991 р. відбулися вибори першого Президента незалежної держави. В них брало участь 6 кандидатів, але перемогу отримав тодішній глава Верховної Ради УРСР — Л. Кравчук.

Отже, суспільно-політичні зміни загалом в СРСР і в УРСР наприкінці 1980-х рр. уможливили утвердження інституту президентства. Державі необхідно було створити такий державний механізм, який би відповідав реаліям того часу, оскільки влада комуністичної партії слабшала, не була створеною повноцінна

влада рад, і саме за цієї ситуації був необхідним міцний центр політичної влади для узгодження всіх протиріч. Саме таким центром мала стати президентська вертикаль. А оскільки становлення інституту президентства співпало за часом з проголошенням незалежності України, то перший Президент одночасно виступав як лідер процесу становлення незалежної держави. І досі в сучасних умовах розвитку українського суспільства особливої актуальності набуває питання про роль глави держави в урегулюванні політичних і соціальних конфліктів, забезпеченні стабільності у суспільстві та установленні основних векторів внутрішньої і зовнішньої політики України, особливо для захисту українських інтересів у геополітичному просторі.

Література та джерела

1. Михальченко Н., Андрущенко В. Украина. Разделенная в себе: от Леонидии к Виктории. Т.1 / Н. Михальченко. — К.: ИПиЭНИ имени И. Ф. Кураса НАН Украины, 2012. — 584 с.
2. Кармазіна М. Президентство: український варіант / М. Кармазіна. — К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2007. — 365 с.
3. Литвин В. Політична арена України: діючі особи та виконавці / В. Литвин. — К.: Абрис, 1994. — 496 с.
4. Литвин В. Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.) / В. Литвин. — К.: Наукова думка., 2001. — 560 с.
5. Еволюція влади / А. Горлов, В. Королюк, С. Лавренюк, Ю. Шевчук. — К.: Київська правда, 2008. — 552 с.
6. Плахотнюк Н. Інститут президентства в Україні: становлення та розвиток / Н. Плахотнюк., В. Мельниченко. — К.: Максимус, 2004. — 223 с.
7. Лазарев Б. Президент СССР / Б. Лазарев // Советское государство и право. — 1990. — № 7. — С. 3.
8. Засідання Президії Верховної Ради СРСР // Відомості З'їзду народних депутатів Верховної Ради СРСР. — М., 1990. — № 7 (Розділ III). — С. 7.
9. Авак'ян С. Президент Российской Федерации: эволюция конституционного статуса / С. Авак'ян // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. — 1998. — № 1. — С. 6–11.
10. Постанова «Про склад комісії для підготовки пропозицій, пов'язаних із запровадженням поста Президента СРСР» від 12 лютого 1990 р. // Відомості З'їзду народних депутатів СРСР і Верховної Ради СРСР. — 1990. — № 7. — С. 94.
11. Постанова «Про заснування поста Президента СРСР і внесення відповідних змін до Конституції (Основного закону) СРСР» від 27 лютого 1990 р. // Відомості З'їзду народних депутатів СРСР і Верховної Ради СРСР. — 1990. — № 9. — С. 115.

12. Закон «Про заснування поста Президента СРСР і внесення відповідних змін до Конституції (Основного закону) СРСР» від 14 березня 1990 р. // Відомості З'їзду народних депутатів СРСР і Верховної Ради СРСР. — 1990. — № 12. — С. 189.
13. Внеочередной третий съезд народных депутатов СССР (12–15 марта 1990 г.): [стенографический отчет]. Том 1. — М.: Издание Верховного Совета СССР, 1990. — 1214 с.
14. Кордун О. Особливості виконавчої влади в пострадянській Україні: [монографія] / О. Кордун, К. Ващенко, Р. Павленко; за заг. ред. О. Кордун. — К.: МАУП, 2000. — 248 с.
15. Кузнецов Е. Из истории создания института Президентства СССР / Е. Кузнецов // Государство и право. — 1996. — № 5. — С. 43–47.
16. Україна багатопартійна: програмні документи нових партій / [упоряд.: О. Гарань]. — К.: Пам'ятки України, 1991. — 192 с.
17. Кампо В. Сувереніт і поділ влад / В. Кампо // Голос України. — 1991. — 12 квітня. — С. 2–3.
18. Михальченко Н. Беловежье. Л. Кравчук. Украина 1991–1995 / Н. Михальченко, В. Андрущенко. — К.: Укр. центр духовной культуры, 1996. — 512 с.
19. Закон України «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР» від 5 липня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 33. — С. 445.
20. Закон України «Про вибори Президента Української РСР» від 5 липня 1991 р. // Відомості Верховної Ради. — 1991. — № 33. — С. 449.
21. Закон України «Про Президента Української РСР» від 5 липня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 33. — С. 446.
22. Кульчицький С. Українська революція 2004 року / С. Кульчицький — К.: Генеза, 2005. — 366 с.
23. Краснянский А. Президент без вице-президента / Краснянский А. // Голос України. — 1991. — 6 липня. — С. 3.

REFERENCES

1. MIHALCHENKO, N. & ANDRUSHCHENKO, V. (2012) *Ukraina. Razdeleniia v sebe: ot Leonidii k Viktorii. B.1 — Ukraine. Divided in itself: from Leonidiya to Victoria*. Kyiv: UPandES NAS Ukraine. (in Russian).
2. KARMAZINA, M. (2007) *Presidentstvo: ukrayinskii variant [Presidency: Ukrainian version]*. Kyiv: UPandES NAS Ukraine. (in Ukrainian).
3. LUTVUN, V. (1994) *Politychna arena Ukrainu: diyovi osoby ta vykonavtsi — The political arena of Ukraine: actors and performers*. Kyiv: Abrys. (in Ukrainian).
4. LUTVUN, V. (2001) *Ukraina: dosvid ta problemy derzhavotvorenna (90-ti roky XX st.) — Ukraine: experience and problems of the*

- foundation (90-years of the XX century)*. Kyiv: Naukova Dumka. (in Ukrainian).
5. GORLOV, A., KOROLIUK, V., LAVRENIJUK, S. & SHEVCHUK, J (2008). *Evolucija vlady — The evolution of power*. Kyiv: Kievskia Pravda. (in Ukrainian).
 6. PŁAHOTNIJUK, N. & MELNICHENKO, V. (2004) *Instytut presydenstva v Ukraini: stanovlennia ta rozvytok — Institute of presidency in Ukraine: formation and development*. Kyiv: Maksimus. (in Ukrainian).
 7. LAZAREV, B. (1990) *Preident SSSR — President of the USSR. Sovietskoe gosudarstvo i pravo — Soviet State and Law*. 7, pp. 3. (in Russian).
 8. ZASIDANNIA PREZUDII VERHOVNOI RADY SRSR — MEETING OF THE PRESIDUM OF THE SUPREME SOVIET (1990) *Vidomosti Zizdy Radu SRSR — Bulletin of Congress of Verkhovna Rada of USSR*. No. 7. p. 7. Moscow: Parlam. Vyd-vo. (in Ukrainian).
 9. AVAKIAN, S. (1998) *President Rosiiskoi Federacii: evoliutsia konstitucionnogo statusa — President of the Russian Federation: the evolution of constitutional status. Vestnik Mpscowского Universiteta. Seria 11. Pravo. — Bulletin of Moscow University. Series 11. No. 1. pp. 6–11.* (in Russian).
 10. POSTANOVA PRO SKLAD KOMISII DLIA PIDGOTOVKY PROPOZITSII, POVIAZANYH IZ ZAPROVADZHENIAM POSTA PRESIDENTA SRSR VID 12 LIUTOGO 1990 ROKU — RESOLUTION «ON THE COMMISSION TO PREPARE PROPOSALS RELATING TO THE IMPLEMENTATION OF THE POST OF PRESIDENT OF THE USSR» FROM FEBRUARY 12 1990 (1990) *Vidomosti zizdy narodnykh deputativ srsr i verkhovnoi radu SRSR — Bulletin of the congress of people's deputies and supreme soviet of the USSR*. 7. p.94. (in Ukrainian).
 11. POSTANOVA PRO ZASNUVANIA POSTA PRESIDENTA SRSR I VNESINNIA VIDPOVIDNUH ZMIN DO KONSTYTUCII (OSNOVNOGO ZAKONU) SRSR VID 27 LIUTOGO 1990 ROKU — RESOLUTION «ON THE ESTABLISHMENT OF THE PRESIDENTIAL POST IN THE USSR AND THE RELEVANT AMENDMENTS TO THE CONSTITUTION (FUNDAMENTAL LAW) OF THE USSR» FROM FEBRUARY 27 1990 (1990) *Vidomosti Zizdy narodnykh deputativ SRSR I Verkhovnoi Radu SRSR — Bulletin of the Congress of People's Deputies and Supreme Soviet of the USSR*. 9. p.115. (in Ukrainian).
 12. ZAKON PRO ZASNUVANNIA POSTA PRESIDENTA SRSR I VNESENNIA VIDPOVIDNUH ZMIN DO KONSTYTUCII (OSNOVNOGO ZAKONU) SRSR VID 14 BEREZNIA 1990 ROKU — LAW OF UKRAINE «ON THE ESTABLISHMENT OF THE POST OF PRESIDENT OF THE USSR AND THE RELEVANT AMENDMENTS TO THE CONSTITUTION (FUNDAMENTAL LAW) OF THE USSR» FROM MARCH 14 1990 (1990) *Vidomosti Zizdy narodnykh deputativ SRSR I Verkhovnoi Radu SRSR — Bulletin of the Congress of People's Deputies and Supreme Soviet of the USSR*. 12. p.189. (in Ukrainian).

13. VNEOCHEREDNOI TRETII SIEZD NARODNUKH DEPUTATOV SSSR (12–15 MARTA 1990 G. STENOGRAPHICHESKII OTCHET — THIRD EXTRAORDINARY CONGRESS OF PEOPLE'S DEPUTIES OF THE USSR (MARCH 12–15, 1990) VERBATIM REPORT (1990) Moscow: The publication of the Supreme Soviet of the USSR. (in Russian).
14. KORDUN, O., VASHCHENKO, K. & PAVLENKO R. (2000) *Osoblivosti vukonavchoi vladu v postradianskii Ukraini [Features of executive power in post-Soviet Ukraine]*. Kyiv: MAMP. (in Ukrainian).
15. KUZNECOV, E. (1996) *Iz istorii stozdaniia institute Presidenstva SSSR - From the history of the institution of the Presidency of the USSR. Gosudarstvo i pravo — State and Law. 5. pp. 43–47. (in Russian).*
16. GARAN, O. (ed.). (1991) *Ukraina bagatopartiina: programni dokumentu novukh partii - Multi Ukraine: new party program documents*. Kyiv: Pamiatki Ukrainu. (in Ukrainian).
17. KAMPO, V. (1991) *Suverenitet i podil vlad — Sovereignty and division of power. Golos Ukrainu — The Voice of Ukraine. 12 April 1991. pp. 2–3. (in Ukrainian).*
18. MIHALCHENKO, N. & ANDRUSHCHENKO, V. (1996) *L. Kravchuk. Ukraina. 1991–1995 — L. Kravchuk. Ukraine 1991–1995*. Kyiv: UcofSC. (in Russian).
19. ZAKON UKRAINY PRO ZASNUVANNIA POSTA PRESIDENTA UKRAINSKOI RSR I VNESENIA ZMIN TA DOPOVNIEN DO KONSTYTUCII (OSNOVNOGO ZAKONY) UKRAINSKOI RSR VID 5 LYPNIA 1991 ROKU — LAW OF UKRAINE «ON THE ESTABLISHMENT OF THE POST OF PRESIDENT OF THE UKRAINIAN SSR AND THE AMENDMENT OF THE CONSTITUTION (FUNDAMENTAL LAW) OF THE UKRAINIAN SSR» FROM JULY 5 1991 (1991) *Vidomosti Verkhovnoi Rady — Bulletin of Verkhovna Rada. 33. p. 445. (in Ukrainian).*
20. ZAKON UKRAINY PRO VYBORU PRESIDENTA UKRAINSKOI RSR VID 5 LYPNIA 1991 ROKU — LAW OF UKRAINE «ON THE ELECTION OF THE PRESIDENT OF THE UKRAINIAN SSR» FROM JULY 5 1991 (1991) *VIDOMOSTI VERKHOVNOI RADY — BULLETIN OF VERKHOVNA RADA (1991) No.33. p. 449. (in Ukrainian).*
21. ZAKON UKRAINY PRO PRESIDENTA UKRAINSKOI RSR VID 5 LYPNIA 1991 ROKU — LAW OF UKRAINE «ON THE PRESIDENT OF THE UKRAINIAN SSR» FROM JULY 5 1991 (1991) *Vidomosti Verkhovnoi Rady — Bulletin of Verkhovna Rada. 33. p. 446. (in Ukrainian).*
22. KULCHYCKII, S. (2005) *Ukrainska revoluciia 2004 roku — Ukrainian Revolution of 2004*. Kyiv: Geneza [in Ukrainian].
23. KRASNIANSKII, A. (1991) *President bez vice-presidenta — The President without a vice president. Golos Ukrainu — The Voice of Ukraine. 6 July 1991. p. 3. (in Ukrainian).*

Надійшла до редакції 9 січня 2015 р.